

УДК 338.2.338.3(075.8)+65.012

ШИМАНСЬКА В. В., к.е.н.

м. Житомир

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИ РОЗВИТКУ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ "РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА"

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню генези розвитку та класифікаційних ознак економічної категорії "реструктуризація підприємства". Розглянуто направленість наукових шкіл ХХ-ХХІ ст. та виділено їх підходи до реструктуризації. Деталізовано чотири етапи до сутнісного наповнення даного поняття, а також узагальнено класифікаційні ознаки та види реструктуризації підприємств.*

***Ключові слова:** реструктуризація підприємств, реінжиніринг, реформування.*

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию генезиса развития и классификационных признаков экономической категории "реструктуризация предприятия". Рассмотрена направленность научных школ ХХ-ХХІ ст. и выделены их подходы к реструктуризации. Детализованы четыре этапа к сущностному наполнению данного понятия, а также обобщены классификационные признаки и виды реструктуризации предприятий.*

***Ключевые слова:** реструктуризация предприятий, реинжиниринг, реформирование.*

***Abstract.** The article is devoted to research of genesis of development and classification signs of economic category "restructuring of enterprise". The author considers the direction of scientific schools of ХХ-ХХІ of century and highlights their approaches to restructuring. The article details four steps to the natural content of this concept, as well as generalizes the signs and types of restructuring of enterprises.*

***Key words:** restructuring of enterprises, reengineering, reformation.*

Постановка проблеми. Одним з напрямів реформування підприємств в сучасних кризових умовах розвитку економіки України є їх реструктуризація. Загальновідомо, що реструктуризація підприємства може бути визначена як будь-які зміни у виробничій та організаційній структурах суб'єкта господарювання, структурі активів і пасивів, які не є частиною повсякденного ділового циклу підприємства, основними цілями якої є: а) досягнення певних економічних і соціальних цілей; б) зміна розподілу власності та контролю над діяльністю підприємства; в) залучення інвестицій; г) збільшення вартості підприємства; д) вирішення конфліктів між учасниками підприємства, між окремими підрозділами підприємства, а також між філіями і центральним апаратом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розвиток теоретичних засад та методологію оцінювання, планування та здійснення реструктуризації зробили відомі вчені: М. Аїстова, О. Алімов, А. Белова, І. Бланк, О. Бондар, В. Геєць, С. Довбня, М. Кизим, Т. Клебанова, І. Крейдич, В. Микитенко, Д. Стеченко, М. Хамер.

Метою статті є дослідження генези розвитку економічної категорії "реструктуризація", розгляд підходів до сутнісного наповнення даного поняття, а також узагальнити класифікаційні ознаки видів реструктуризації підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аналіз існуючих підходів до визначення змісту поняття "реструктуризація" дозволив встановити, що в науковій еко-

номічній літературі до теперішнього часу відсутнє чітке загальновизначене визначення даного поняття. Ми ж поділяємо точку зору [4] стосовно сутності та змісту поняття "реструктуризація підприємства", яке автор трактує в якості оптимізаційного комплексу заходів і процедур, що передбачають активізацію процесів із реформування, реорганізації, реконструкції, модернізації та санації, інжинірингу, реінжинірингу, кросінжинірингу виробничо-економічних систем, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності діючих підприємств, у тому числі їхніх товарів і послуг задля нарощення результативності функціонування соціально-економічної системи регіонів в контексті забезпечення цілеорієнтованого загально-економічного прискорення в державі.

Процеси інтеграції та глобалізації змінили масштаби реструктуризації, сконцентрувавши увагу на потреби в адаптації фірми до змін зовнішнього середовища, а не лише на підвищенні її конкурентоспроможності. З урахуванням вищевикладеного, реструктуризація виступає як процес, стимулюючий адаптацію фірми або комплексу в цілому до змін зовнішнього середовища, включення національного господарства у світовий економічний простір для побудови бізнесу по єдиним економічним принципам та юридичним законам, внесенням ключових змін в усі сфери діяльності фірми або комплексу як на стратегічному, так і на оперативному рівнях. Передумовою реструктуризації, що визначає її основні характеристики на всіх рівнях економіки, виступають макроекономічні про-

цеси формування і розвитку єдиного економічного простору.

Дослідивши підходи до сутнісного наповнення поняття “реструктуризація”, [5] виділяють чотири етапи:

1 етап – 1991–1994 рр. Перебудова господарського механізму (реструктуризаційні зміни в основному передбачали врегулювання заборгованості суб’єкта господарювання за допомогою різних фінансових інструментів). Реструктуризація представлялася як невід’ємний інструмент антикризових

заходів в рамках процедур банкрутства, була пов’язана з проблемою врегулювання неплатежів. Внаслідок цього основний акцент реструктуризації був зроблений на вирішенні завдань макроекономічного характеру. Мікроекономіка, що характеризується високим рівнем неплатежів між суб’єктом господарювання, великою часткою бартерних операцій, залишалася на другому плані. Уявлення про реструктуризацію було негативним, її пов’язували з глибокою кризою, загрозою банкрутства, крахом бізнесу і т. д.

Таблиця 1.

*Гене́за розвитку економічної категорії “реструктуризація”**

Період	Представники	Направленість наукових шкіл	Підходи до реструктуризації
1900-1930 рр. – ера “закритих систем і раціонального індивіда”.	Макс Вебер, Анрі Файоль, Фредерік Тейлор.	Розроблений ними підхід орієнтований на організаційні й технічні удосконалення в організації шляхом підвищення ефективності внутрішніх функцій. Поділ планування робіт та їх виконання. Спеціалізація праці керівників і робітників. Раціональний підхід до формування ієрархії управління в організаціях. Функціональне керівництво групою. Формулювання принципів організації виробництва, вироблення критеріїв створення організаційних структур, встановлення керованості і делегування прав.	Удосконалення внутрішнього середовища, підвищення ефективності виробничих процесів.
	Тектологія А. Богданова	Формулювання універсальних організаційних принципів і законів. Системний підхід до вивчення господарюючих суб’єктів.	Вивчення реструктуризації в рамках загальних понять (управління, адаптація, функціонування соціально-економічних систем).
1930-1960 рр. – період “закритих систем і соціального індивіда”.	Ентоні Мейо, Дуглас Макгрегор, Честер Бернанд	Розробили питання управління закритими системами, опираючись на внутрішні людські відносини й неекономічну мотивацію працівників.	Розгляд реструктуризації, що проявляється у підборі ефективного персоналу і побудові результативної організаційної структури
1960-1975 рр. – період “відкритих систем і раціонального індивіда”.	Альфред Чадлер, Пол Лоуренс, Джей Лорш	Розглянули організацію як частину системи більш високого рівня, і крок назад, повернувшись до механістичних подань про людину.	Конкретизується сутність реструктуризації як цілеспрямованого трансформування виробничих і управлінських технологій на основі вибору конкурентної стратегії фірми.
	Ігор Ансофф	Модель організаційного потенціалу. В основі лежить ідея матриці. Організація розглядається як система.	
1975 р. – теперішній час – “період відкритих систем і соціального індивіда”	Джеймс Марч	Відбувається повернення до соціального мислення, але в рамках відкритих систем.	Реструктуризація долає рамки функціонального побудови підрозділів підприємства і безпосередньо виходить на бізнес-процеси.
	Пітер Друкер, Дейвіс	Ситуаційна модель пропонує дві структури: механічна (організація твердо стоїть “на ногах”), органічна (орієнтована на зміни зовнішнього середовища).	
	Майкл Хаммер, Джеймс Чампі і ін.	Розроблено концепцію реінжинірингу, покликану вирішувати наступні завдання: створення оптимальної системи управління, націленої на досягнення певної ієрархії цілей; досягнення нової якості у всіх елементарних процесах і у всій системі в цілому; оптимізація процесів прийняття рішень для досягнення максимальної гнучкості системи. Розробка підходів до формування мережових організацій, моделі розширення кооперування фірм.	

Джерело: Систематизовано й узагальнено автором за результатами вивчення базових положень і концепцій, представлених у наукових працях [4, 5, 7].

2 етап – 1995-1997 рр. Розвиток концепції реструктуризації з метою встановлення контролю над бізнесом. Пов'язаний з розширенням застосування законодавства про банкрутство суб'єктів господарювання і зводився до використання традиційних заходів антикризового управління.

3 етап – 1998–2003 рр. Відбудовування бізнесу. Характеризується зниженням витрат виробництва і стає найважливішою по значущості та актуальності завданням перетворень.

4 етап – 2004 р. – по теперішній час. Поширюється на успішно працюючі суб'єкти господарювання і розглядається в якості необхідного і ефективного способу підвищення його конкурентоспроможності. Реструктуризація, що прирівнювалась раніше лише до процедур банкрутства, отримала свій розвиток в напрямі оздоровлення діяльності суб'єкта господарювання.

Так як реструктуризація є обширним процесом, необхідно науково класифікувати такі перетворення на рівні підприємства. В даний час, як у вітчизняній, так і в західній науковій літературі розглядається велика різноманітність видів проведення реструктуризації (табл. 2).

За часом реалізації проекту реструктуризації підприємства, пропонується виділяти короткострокову реструктуризацію, тобто, передбачається розробка та впровадження необхідних змін строком до одного року, і довгострокову, термін реалізації якої більше року. За масштабом структурних змін (охоплення), виділяють цілісну (комплексну) реструктуризацію, яка включає всі елементи компанії та часткову, що стосується одного або декількох елементів бізнес-системи. Реструктуризація може стосуватися всього

підприємства в цілому, або ж якого-небудь функціонального підрозділу, відповідно з цим можна виділити організаційну і функціональну реструктуризацію. Крім того, зміни можуть торкнутися лінійного підрозділу, у зв'язку з цим реструктуризація матиме лінійний характер.

За суб'єктом ініціювання реструктуризація поділяється на зовнішню (держава, санатор) та внутрішню (власник підприємства, керівник філії, акціонер).

Реструктуризація підприємства може бути пов'язана з реалізацією стратегії, тобто носити стратегічний характер, або ж бути необхідною для реалізації короткострокових цілей діяльності підприємства, тобто оперативною.

Значна кількість науковців класифікують процеси реструктуризації на активні та пасивні. Пасивна реструктуризація – зняття з виробництва продукції, що не приносить прибуток, скорочення витрат на соціальну сферу, скорочення надлишкової зайнятості, продаж або здача в оренду приміщень, що не використовуються. Методи активної реструктуризації – введення нової продукції, вихід на нові ринки, вдосконалення системи маркетингу, здійснення енергозберігаючих заходів, підвищення якості продукції, що випускається.

За причинно-цільовою ознакою виділяють адаптивну – пристосування підприємства для роботи в змінених зовнішніх умовах, антикризову – збереження бізнесу, запобігання банкрутства і реструктуризацію розвитку – підвищення престижності марки, підвищення конкурентоспроможності підприємства. Реінжиніринг – одержання оптимальної системи управління, нової чи доданої якості в кожному елементарному процесі, оптимізація процесів прийняття рішення тощо.

Таблиця 2.

Узагальнені класифікаційні ознаки видів реструктуризації підприємств

Ознака класифікації	Вид
Час реалізації	Короткострокова, довгострокова
Охоплення	Цілісна (комплексна), часткова
Об'єкт змін	Організаційна, функціональна, лінійна
Суб'єкт ініціювання	Внутрішня, зовнішня
Характер змін	Стратегічна, оперативна
Інтенсивність розробки та реалізації заходів	Пасивна, активна
Причинно-цільова ознака	Адаптивна, антикризова, реструктуризація розвитку, реінжиніринг
Організаційна ознака	Добровільна, примусова
Предмет змін	Реструктуризація активів Реструктуризація виробництва Реструктуризація системи управління Реструктуризація заборгованостей (боргів) Реструктуризація власного капіталу
За рівнем реструктуризації	На мікрорівні, на макрорівні
Цільова спрямованість	Підвищення ефективності, фінансове оздоровлення, підвищення інвестиційної привабливості.
Стратегія підприємства	Реструктуризація, що реалізує: антиборгову стратегію, захисну стратегію, автоматичну стратегію, нарощування потенціалу, удосконалення маркетингової концепції

Джерело: Систематизовано й узагальнено автором за результатами вивчення базових положень і концепцій, представлених у наукових працях [1-3, 6, 8].

За організаційною ознакою розрізняють добровільну (здійснюється за ініціативою власника) і примусову (відповідно до законодавства про банкрутство).

За предметом змін реструктуризацію поділяють на: реструктуризацію активів – виведення надлишкових активів і придбання на виручені кошти необхідного для виробничих потреб майна); реструктуризацію виробництва – зміна структури та асортименту продукції, впровадження сучасних технологій на базі технічного переозброєння; реструктуризацію системи управління – вдосконалення структури і методів менеджменту; реструктуризацію заборгованостей – відстрочка, розстрочка, списання, тощо; реструктуризацію власного капіталу – зміна величини і структури власного капіталу шляхом зміни вартості акцій, скорочення або збільшення їх кількості.

За рівнем реструктуризації – на макрорівні – реструктуризація проводиться індивідуально на кожному підприємстві і на макрорівні – за допомогою стратегічних інвесторів.

Метою реструктуризації підприємств слід вважати пристосування до змін ринкового середовища. Однак для досягнення головної мети реструктуризації підприємства йому необхідно досягнути певних цілей. Саме тому, за цільовою ознакою реструктуризація поділяється на: реструктуризацію, що сприяє підвищенню ефективності, фінансовому оздоровленню, підвищенню інвестиційної привабливості.

Як спосіб структурної перебудови реструктуризація пов'язана з реалізацією визначеної стратегії, а саме: реструктуризація, що реалізує: антиборгову стратегію, захисну стратегію, автоматичну стратегію, нарощування потенціалу, удосконалення маркетингової концепції.

Висновки. Отже, реструктуризація є ключовим інструментом досягнення визначеної мети при перебудові підприємств на основі ринкових механізмів. Хоч підприємства здійснюють реструктуризацію з метою забезпечення сталого розвитку, зміцнення положення на ринках, вона частіше є інструментом антикризового управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич О. В. Види реструктуризації підприємства [Текст] / О. В. Бабич // Вестник ОрелГІЕТ. – 2013. – №. 3 (25). – С. 86-89.
2. Бень Т., Довбня С. Проблеми і передумови ефективної реструктуризації підприємства // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 36-41.
3. Бельх Л. П. Реструктуризация предприятия / Л. П. Бельх, М. А. Федотова. – М.: Юнити-Дана, 2001. – 399 с.
4. Белова А. І. Система стратегічного управління реструктуризацією підприємств: цілі, проблеми та перспективи: Монографія [Текст] / А. І. Белова. – Київ; КНУБА МОН України, Вид-во Вишемирський В. С., 2014. – 294 с.
5. Земцова Е. А. Исследование генезиса категории "реструктуризация бизнеса хозяйствующего субъекта" [Текст] / Е. А. Земцова, Р. А. Набиев, Ш. К. Кутаев. – Вестник АГТУ. – Сер.: Экономика. – 2015. – № 1. – С. 18-29.
6. Кузнецова В. А. Реструктуризация промышленных предприятий: сущность, типы, оценка эффективности: моногр. / В.А. Кузнецова, Н. В. Васильев; Сиб. гос. аэрокосмич. ун-т. – Красноярск 2006. – 164 с.
7. Омельченко О. С. Організаційно-економічне забезпечення реструктуризації підприємств машинобудування при загрозі банкрутства [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Омельченко Ольга Сергіївна; Нац. техн. ун-т України "КПІ". – Київ, 2015. – 23 с.
8. Стеченко Д. Сценарний підхід до реструктуризації підприємств на основі комплексу економіко-математичних моделей [Електронний ресурс] / Д. Стеченко, О. Омельченко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 195-215. – Режим доступу до журн.: [http://sepd.tntu.edu.ua / images/stories/pdf/2013/13sdmemm.pdf](http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13sdmemm.pdf).